

Must think

De serie **MUST THINK** heeft het afgelopen jaar steeds een boeiende uitspraak over onderwijs centraal gesteld, een uitspraak van een filosoof, een pedagoog, een groot wereldburger of een historicus en schrijver. Deze maand sluiten we de serie af en zijn we erg blij dat we Gert Biesta het laatste woord mogen geven.

Treuren hoeft niet, vanaf januari 2016 volgt een mooie nieuwe serie die opnieuw tot nadenken zal aanzetten. Maar nu ruim baan voor deze afsluitende bijdrage.

TEKST HENK SISSING, GERT BIESTA FOTO'S LEVINAS STUDIEKRING

 ‘L’enseignement ne revient pas à la maïeutique. Il vient de l’extérieur et m’apporte plus que je ne contiens.’¹

Emmanuel Levinas (1906 –1995)

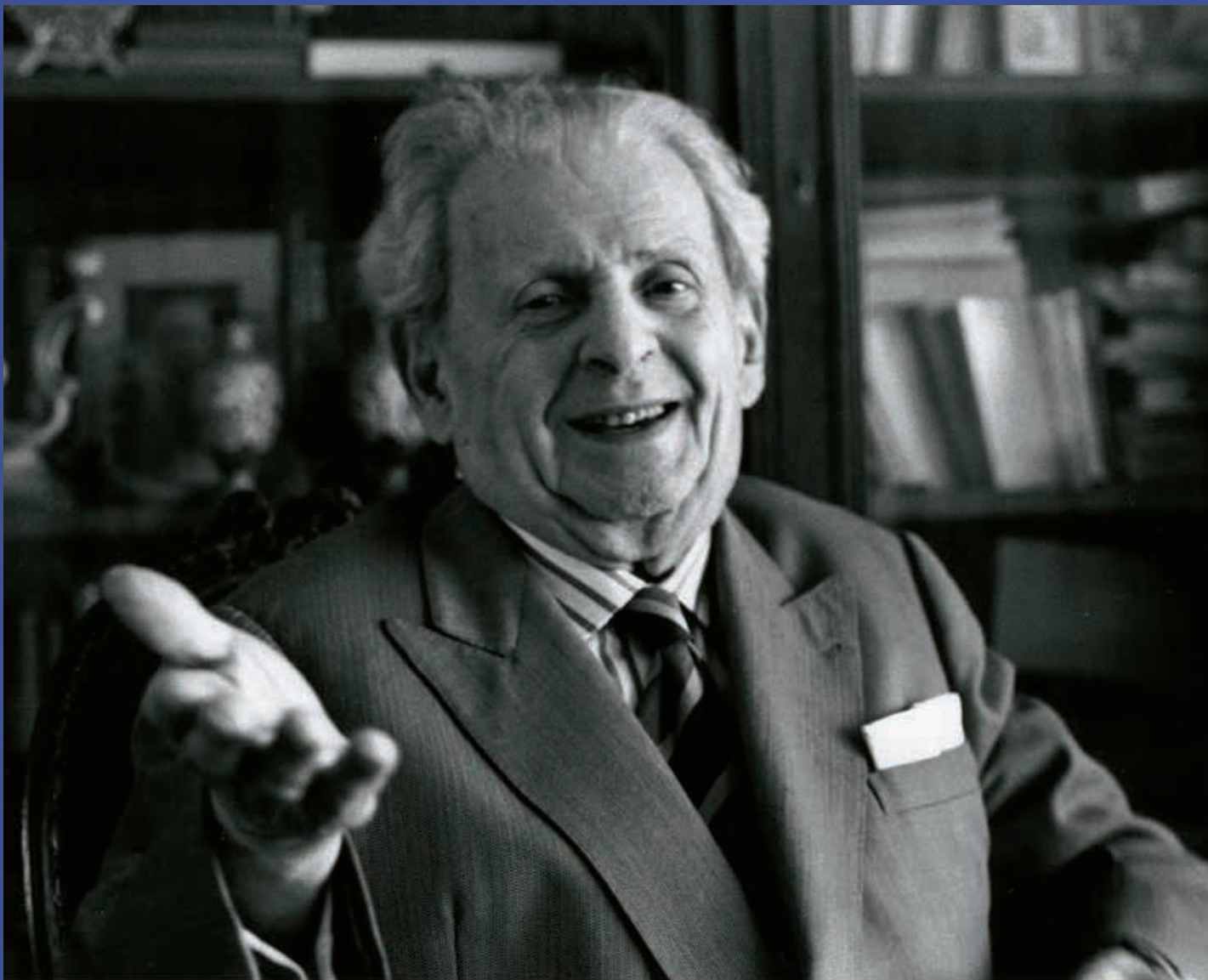
Wie is Emmanuel Levinas?

 ‘Onderwijzen is niet terug te brengen tot een vorm van verloskunde. Het komt van buiten mijzelf en brengt me meer dan ik bevat.’

Emmanuel Levinas was een Frans-joodse filosoof van Litouwse afkomst. Hij werd geboren in Kaunas, Litouwen op 12 januari 1906 en overleed te Parijs op 25 december 1995. In 1930 naturaliseerde hij tot Fransman. In de Tweede Wereldoorlog was hij Frans militair. Hij was een polyglot en door deze talenkennis was hij werkzaam als tolk. Vrijwel zeker heeft hij hierdoor zijn Duitse krijgsgevangenschap overleefd. Dat werd een facet van zijn persoonlijkheid dat hem ook tot een

vooraanstaand denker over mensenrechten, humaniteit en vervolging zou maken. In 1923 begon Levinas met zijn studie filosofie aan de Universiteit van Straatsburg. In 1928 ging hij naar de Universiteit van Freiburg in Duitsland voor de studie in de fenomenologie bij Edmund Husserl. Daar ontmoette hij Martin Heidegger, wiens hoofdwerk *Sein und Zeit* (1927) een diepe en blijvende invloed had op zijn denken. Gedurende de jaren 50 begon hij zijn eigen opvattingen te ontwikkelen. Levinas gaf les aan de universiteiten van Poitiers, Nanterre en Parijs. In ons land ontving hij in 1975 een eredoctoraat van de Universiteit Leiden. Het boek *Totaliteit en Oneindigheid* (1961) wordt gezien als zijn hoofdwerk. Wijs-

gerig gezien werkte hij in de tradities van de fenomenologie en het existentialisme. Voor Levinas is de medemens niet slechts een ander persoon, maar verschijnt deze als een vreemde ander. Om het overstijgende anders-zijn van de ander te benadrukken schrijft hij de Ander opzettelijk met een hoofdletter. De Ander is geen object waar ik gebruik van kan maken. Volgens Levinas verschijnt de Ander als ontoegankelijk schepsel dat een appel doet op mijn verantwoordelijkheid. Door de Ander centraal te stellen zet Levinas zich af tegen een filosofische traditie die zich voornamelijk richt op het ego. Sinds Descartes ligt het zwaartepunt in de filosofie bij het denkende subject. Dit subject wil en verlangt het

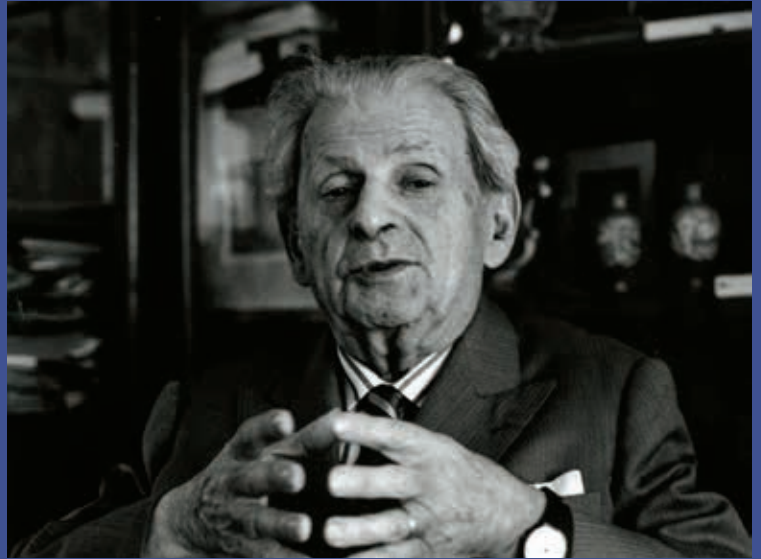
een en ander van zijn omgeving. In de heerschappij van het subject is er geen plek meer voor een werkelijk ethische verhouding met de Ander. Het gaat bij Levinas om het appel dat de ander op ons doet, een appel dat ons in een situatie van verantwoordelijkheid plaatst. Ons zelf wordt niet van binnenuit gegenereerd door ons denken, maar komt in het geding op het moment dat de ander een appel op ons doet, en komt als het ware tot stand wanneer ik inga op het appel, en daarmee verantwoordelijkheid neem voor de verantwoordelijkheid die in dat appel besloten ligt. De ander kan niet gereduceerd worden tot jezelf, de andere is geen uitvinding van ons denken, maar is letterlijk een Ander. In de westerse denktra-

ditie zou er ten diepste 'geen begrip voor de ander' geweest zijn. Het westerse denken is er steeds op uit om dat wat anders is te reduceren tot iets beheersbaars. Deze tendens gaat volgens Levinas terug tot op het antieke Griekse denken. Levinas geeft met andere woorden fundamentele kritiek op het steeds trachten in te kapselen van de Ander in het eigen denken. Zijn gedachtegoed is pas laat op gang gekomen en het maakt een sterke ontwikkeling door na zijn overlijden. Zijn denken is anno 2015 nog uiterst actueel en vormt een belangrijke inspiratiebron voor een groeiende groep pedagogisch denkers.

Bronnen: <http://www.filosofie.nl/emmanuel-levinas.html>; https://nl.wikipedia.org/wiki/Emmanuel_Levinas en <http://www.ru.nl/radboudreflects/terugblik/terugblik-2012/terugblik-per/emmanuel-levinas>

Zeer van harte aanbevolen: Interview Levinas deel 1, 2 en 3 (IKON; You Tube) en de Nederlandse vertaling van *Totalité et Infini (1961)* door Theo de Boer en Chris Bemmers (2012). *Totaliteit en Oneindigheid*. Uitgeverij Boom, Amsterdam.

Gert Biesta over Emmanuel Levinas

▶ Sinds Socrates wordt het werk van de docent wel vergeleken met dat van een vroedvrouw: onderwijs als het naar buiten brengen van wat in feite al in de student aanwezig is, maar waar de student nog niet helemaal weet van heeft. Dat docenten niet veel meer zouden kunnen doen dan het faciliteren van leerprocessen, vooral omdat leren uiteindelijk iets is dat je alleen zelf kunt doen, is een gedachte die vooral met de opkomst van constructivistische leertheorieën het denken en doen in het hedendaagse onderwijs sterk heeft beïnvloed. Daarmee lijkt de slinger zich weer sterk van de leerstof naar het kind/de leerling te hebben bewogen, net zoals ongeveer 125 jaar geleden met de opkomst van de reformpedagogiek, en zo'n 250 jaar geleden met Rousseau's *Emile*.

Maar is het inderdaad zo dat alles in het onderwijs teruggebracht kan worden tot leren? En dat het de taak van de docent is om het leren van kinderen en jongeren mogelijk te maken, maar dat het uiteindelijk allemaal aankomt op wat leerlingen zelf doen? Betekent dat ook dat de relatie tussen leerling en docent alleen begrepen kan worden als een relatie waar leerlingen van hun docent kunnen leren – net zoals ze bijvoorbeeld van een boek of een website kunnen leren – maar dat het ten principale onmogelijk zou zijn dat leerlingen door docenten onderwezen worden? En speelt daar misschien op de achtergrond ook nog het feit mee dat de moderne mens de ervaring van 'onderwezen worden' als een inperking van vrijheid ervaart, en daarmee als iets dat niet alleen als onmogelijk maar vooral ook als onwenselijk wordt gezien?

De hierboven geciteerde zinnen van Emmanuel Levinas suggereren dat we juist op een heel andere manier naar de docent-leerlingrelatie zouden moeten kijken, namelijk in termen van 'onderwezen worden.' Onderwezen worden betreft de ervaring waarbij er iets in het doen en denken van de leerling aankomt dat radicaal van buiten komt; iets onverwachts en ongedachts. Dat ook dit tot de dynamiek van het onderwijs behoort, lijken we te zijn vergeten vanuit onze neiging om vooral zelf overal betekenis aan te willen geven en vooral zelf onze conclusies te willen trekken, en precies daarin onze vrijheid te lokaliseren. Dat we in ons leven van tijd tot tijd ook aangesproken worden, dat er soms dingen van ons gevraagd worden die lastig zijn en die we misschien helemaal niet zouden willen, laat zien dat de ervaring van onderwezen worden een appel doet op onze volwassenheid *voorbij* het louter op onszelf betrokken zijn. Zo bezien is de ervaring van onderwezen worden geen inperking van onze vrijheid, maar juist een bevrijding uit het met onszelf zijn, een bevrijding van een bestaan waarin we alleen

maar doen waar we zelf zin in hebben en ons niet bekommeren om wat dat betekent voor wie en wat er buiten ons bestaat.

Daarmee wijst het citaat van Levinas allereerst op het pedagogisch belang van de ervaring van onderwezen worden, omdat deze ervaring in feite de toegang opent tot een volwassen in-de-wereld-zijn. Maar daarachter maakt Levinas ook een belangrijk filosofisch punt door de menselijkheid van de mens niet te lokaliseren in het vermogen om betekenis te verlenen aan de wereld om ons heen maar die juist te verbinden aan het vermogen om aangesproken te worden. Tegenover de idee van de mens als 'meaning making animal' verschijnt bij Levinas de mens dus als een wezen dat onderwezen kan worden en dat in de ontmoeting met de ervaring van onderwezen worden toegang krijgt tot diens volwassen vrijheid en vrije volwassenheid.

¹ Levinas, E. (1961). *Totalité et infini*. La Haye: Martinus Nijhoff.

Wie is Gert Biesta?

Gert Biesta (www.gertbiesta.com) is hoogleraar pedagogiek en onderwijskunde aan Brunel University London en sinds januari 2015 geassocieerd lid van de onderwijsraad. Zijn werk richt zich met name op de theorie van opvoeding en onderwijs en op de theorie en filosofie van pedagogisch, onderwijskundig en sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Levinas vormt een belangrijke inspiratiebron voor zijn

denken, zoals zichtbaar is in zijn meest recente boek, *The Beautiful Risk of Education* (2014; in Nederland verschenen in 2015 als *Het Prachtige Risico van Onderwijs*) en nog sterker in zijn nieuwe boek *The Rediscovery of Teaching* (gepland voor 2016).